

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

“ՄԷԿ ՈՃ”ԻՆ ՊԱԿԱՍՈՐ

(ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՅ ԼՈՅՍՈՒՎ)

Քիչ անգամ կ'անդրադառնանք մեր կեանքին մէջ գաղափարական այն իրականութեան որ է միութիւն, իմանալի և տրամախոհական այն իրականութեան որ է դրութիւն, բայց միշտ ալ կը տառապինք անոնց պակասէն: Մեր հոգին կը գտնէ իր անդորութիւնը երբ միտքը կը խորհի իր հանգիստը գտնել. բայց մեր միտքը կը հանգչի միայն այն ատեն երբ՝ թէ իրմէ ներս՝ ու թէ իրմէ դուրս, գաղափարական իմանալի ու առարկայական շօշափելի իրականութիւնները հասկնայ ոչ թէ անջատ անջատ մասերէ և կամ տարրերէ կազմուած գեղ մը՝ այլ միութիւն մը, դրութիւն մը: Ահա թէ ինչու մեր սոսորհայ խօսակցութեան մէջ, յաճախ կը տառապինք ու սա հարցումը կ'ուղղենք մեր խօսակցին «միտքդ ի՞նչ է եղբայր»: Այս պարագային մենք մեր խօսակցին բառերուն մէջ ամբողջական միութիւն մը չենք տեսած մտքով, բառերը գեղ մը կը ներկայացնեն փոխանակ դրութիւն մը որով «բա՛ն» մը և «միա՛կ բա՛ն» մը ուղուի հասկցնել: Ասկէ կը հետեւի, հոն ուր որ նպատակ չկայ դրութիւն չկայ:

Մեր տառապանքը մեծ համեմատութիւններու կը հասնի երբ մեզմէ ներս՝ անշօշափելի և մեզմէ դուրս՝ շօշափելի բազում մասեր կամ տարրեր պարունակող իրականութիւնները հասկնալ փորձենք:

Իմ և քու մտքին համար գիւրին է հասկնալ եւ այդ՝ մէկ ակնթարթի մէջ, «գրիչ» կամ «գիրք» շօշափելի իրականութիւնը:

Կը տառապիմ և կը տառապիս սակայն, երբ անշօշափելի գաղափարական իրականութիւն մը «բարի» և «չար», «ազգ» և «գեղեցիկ» և կամ «անհատ» և «ազգ», «աշխարհ» և «տիեզերք» շօշափելի իրականութիւն մը փորձեմ կամ փորձես հասկնալ: Առաջին իսկ վայրկեանէն, միտքը այսպիսի պարագայի մը, ինքզինք զինա-

թափ կը հռչակէ ու կը թողու որ երբեմն բնազդը բայց միշտ անմիջական գիտակցութիւնը զինք կառավարէ: Եւ մանորինակ իրականութեանց մասին երբ կը խօսին մարդիկ ու մենք պատահի որ չկարենանք հետեւիլ անոնց խօսքերուն և մտածումներուն, կամ այն է որ կը թողունք և կը հեռանանք և կամ այն է որ կ'ընդմիջենք նիւթը փոխելու գիտաւորութեամբ ու կ'ըսենք «այսօր օդը շատ գեղեցիկ է, այնպէս չէ՞»:

Ըսինք անցողակի այս բաները որպէս զի չենք կարեւորութիւնը և անհրաժեշտութիւնը այն իրողութեան ինչ որ պարզել փորձեցինք քիչ մը վեր:

Արդ, երբ որ բառերը քով քովի գան և յօրինեն քերթուած մը, կամ երբ որ ձայները քով քովի գան և յօրինեն երաժշտական կտոր մը, դրուած կ'ըլլան որոշ միութեան և որոշ դրութեան մը մէջ, զգեցած կ'ըլլան Ձև և կամ Ոճ: Եթէ պատահի որ Ոճի մը ենթակայ և միութեան մը մէջ անուած (քերթուածին կամ երաժշտական կտորին) բառերը կամ ձայները յանկարծ չուզեն հպատակիլ և դուրս գան միութեան մէջէն, անհասկնալի բան մը յառաջ կուգայ, այդպէս ալ կեանքի մէջ: Անհատը՝ որ նիւթի, մտքի և հոգիի ամբողջութիւն մըն է, անհասկնալի բան մը կը դառնայ, երբ կորսնցնէ ինքզինք, իր որոշադրած նպատակը իրագործելու ընթացքին, յանկարծ ապրի որ մը նիւթին համար, որ մը հաճոյքին, ուրիշ օր մը գաղափարի մը համար և այսպէս շարունակաբար:

Այգերն ալ սակայն, անհատներու պէս կը ներկայացնեն ամբողջութիւն մը: Պատմութեան մէջ իւրաքանչիւր ազգ ունեցած է իր դարաշրջանները:

Տարակոյտ չկայ որ պատմական ամէն դարաշրջան (époque) բոլոր ազգերու մէջ ունեցած է իր որոշ Ոճը. ունեցած է այն ընդհանուր Ձևը որուն ներքեւ տիրակալուած են կեանքի գրեթէ բոլոր մակարդակները և կամ ասպարէզները: Այլ խօսքով, մարդկային քաղաքակրթութեան անցեալ մէկ շրջանին, կեանքը ըմբռնելու և ապրելու որոշ միութիւն և դրութիւն մը եղած է: Եղած է շրջան մը երբ մարդիկ կեանքը կ'ըմբռնէին գաղափարապաշտական դրու-

թեան մը մէջ. ու արուեստները, բարոյականը, կրօնքը, քաղաքական ուղեգիծը, իմաստասիրութիւնը, իրենց վրայ առած էին գաղափարապաշտական գրոշմը. ու այս գրոշմը իջած էր մինչև ընտանեկան յարկարաժինը, կենցաղագիտութիւնը ու մինչև անհատ:

Եղած է ուրիշ դարաշրջան մը ուր մարդիկ կ'ենքուած են գաղափարական գրութեամբ: Հերոսներ պատելու, հերոսներ ներքողելու, հերոսներ նկարելու, երգելու և տուններու մէջ հերոսներու մասին յաճախ խօսելու:

Թերեւս մեր դարաշրջանը կարենանք կոչել զգայարանապաշտական կամ գոյացապաշտական և բաւական մըն ալ «քիչ» մը ասկէ քիչ մը անկէ՞ի դարաշրջան:

Այս իրողութիւնը բաւ կ'ըլլար հաստատել նիւթ անգամ մը մարդ այցելութեան երթար մասնաւորաբար Միացեալ Նահանգներու նոր աշխարհը:

Բանը՝ որ մարմին եղաւ և բնակեցաւ մեր մէջ: Ունայն տեղը չէր որ Համաշխարհային կեղեցիկներու Համաժողովին մէջ մեր դարու լուրջ և մեծ մտածողները խորիմանալով և ներգգալով ստագնապը մեր դարուն» բանաձևեցին «*Christus est spes mundi*» «Christ is the hope of the world».

Ոճը այն է պատմութեան մէջ, ինչ որ է նկարագիրը անհատին մէջ: Անգամ մը որ Ոճը ստեղծուի թէ՛ անհատին և թէ՛ դարաշրջանի մը համար, դարաշրջանն ու անհատը կը ստանան անոր կնիքը:

Եթէ բոլոր ազգերը ունեցած են իրենց Ոճերը՝ զանազան շրջաններու, հայ ժողովուրդն ալ, անշուշտ, ունեցած է զայն:

Մեր ազգային և կեղեցական պատմութեան մէջ յատկապէս Ե. դարը եղաւ այն դարաշրջանը ուր որոշ կերպով զտնուցեցաւ, կեանքը իր բոլոր երեսներով ապրելու և ըմբռնելու Հայկական «Մէկ

կեանքը առնելու և մեկնելու գրութեան մը մէջն ենք ուր գրեթէ ամէն օր կը լսենք «արդիականութիւն», «աշխարհը փոխուած է», «նորութիւն պէտք է» բացատրութիւնները, որոնք ոչ միայն կը քսանեն ըսողին ալ նաև լսողին ալ միտքը և հոգին:

Ձկայ, կը խորհիմ, Ձևը, Ոճը և «Մէկ Ոճ»ը որով կեանքը մեկնուէր, իր բոլոր երեսներով:

Երբ «Ոճ» կ'ըսեմ և կամ «Ձև», «կ'ըմբռնեմ» բան մը որուն ձևը և կամ ոճը կայ, ի՞նչ պէտք է ըլլայ այդ բանը:

Իմ մտածումովս ու հաստատ համոզումովս պէտք է ըլլայ այդ «բան»ը՝ Մարդեղացած Աստուածը պատմութեան մէջ:

Ոճը: Հայ հաւաքական ընդհանուր գիտակցութիւնը գրուեցաւ գրութեան մը մէջ: Սեկ Ձևի և Սեկ Ոճի կնիքը ստացաւ: Սեկ է հայ կեանքին զեարը կը հոսէր, արուեստի, կրօնքի, բարոյականի, քաղաքական ուղեգիծի զանազան գետակներու մէջէն, բայց հոն՝ ուր կը հոսէին անոնք, ալ հիստեցան և ուղղուեցան տարբեր ուղղութեամբ: Վերին աստիճանի կարեւոր է նպատակը. վասնզի նպատակն է որ վերիվայր կը շրջէ գրութիւն մը, կը յեղաշրջէ նկարագիր մը՝ որոնցմէ պայմանաւորուած են մեր հաւաքական դժբախտութիւնն ու հաւաքական երջանկութիւնը:

Ե. դարուն մէջ կատարուած յեղաշրջումը պատճառ եղաւ հայ հաւաքականութեան:

թեան երջանկութեան: Այդ յեղաշրջման կորիզը եղան Աստուածաշունչ մատենային հայերէնի թարգմանութիւնը և հայ գրերու գիտը:

Իրաւամբ մեր Ոսկեդարեան Ոճը կոչած ենք Սահակ-Մեսրոպեան Ոճ, քանի որ այս երկուքը գլխաւորաբար եղան նոր Զեյն ասեղծման զսպանակները ու գլխաւորեցին այդ յեղաշրջումը: Ու անգամ մը որ գրեւորեցաւ Ոճը, և Վէկ Ոճը, հայ գրականութիւնը, հայ արուեստը, հայ բարոյականը, հայ կրօնքը, հայ քաղաքական ուղեգիծը, ու ամէն ինչ որ հայ էր, ինքզինքը գտաւ դէպի մէկ ուղղութիւն թռիչքի մը մէջ: Սահակ-Մեսրոպեան Ոճին յատկանշները տոկունութիւն, պարզութիւն, մարդկային, սրտառուչ, զուսպ և շնորհալի, վեր և վեհալացիկ, յայտնուած կը տեսնենք հայ ճարտարապետութեան մէջ, մանաւանդակարչութեան մէջ, շարականներուն մէջ վերջապէս, ամէն ինչ որ հայ կեանքը կը շինէ Վսահակ-Մեսրոպի նկարագրին համաձայն է:

Մարդեղացած Անեղ Բանին ներկայութիւնը Թարգմանչաց ասեղծած Վէկ Ոճին էութիւնն է: Մենք խորապէս քրիստոնեայ ժողովուրդ ենք: Մեր հայրենասիրական զգացումն ալ եղած է խորապէս քրիստոնէական: Վկայ՝ Վարդանանցը: Մեր ժողովուրդը չէ կրցած առօրեայ կեանքն իսկ ըմբռնել առանց «Յիսուսի Քրիստոսի»:

Թարգմանչաց մատենագրութեան էջերը անգամ մը որ թղթատենք, բաւ կ'ըլլայ մեզի համար հասնիլ այս հաստատ եզրակացութեան:

«Յորժամ վասն Քրիստոսի տկարանամ, յայնժամ զօրացեալ լինիմ»:

«Էաւ ևս լիցի պարծել տկարութեամբս, զի քնակեսցէ յիս զօրութիւնն Քրիստոսի»: Առաքելական այս ոգիէն տիրապետուած եղան ոչ միայն մեր մտաւորականները և հոգեւորականները, այլ նաեւ քաղաքական և հանրային գործիչներն ալ, հարուստն ու աղքատն ալ:

Այս ոգիէն ներշնչուած հայ գիւղացին ամէն առաւօտ պիտի երգէր «Թրչնեա՛լ է Աստուած, յիշեա՛լ է Աստուած. հօ՛, հօ՛, հօլարա եզօ ջան»:

Մարդեղացած Աստուծոյ Շունչը և Շնորհը ծաւալած կը գտնենք մեր ժողո-

վուրդին ամբողջութեանը պատտաւին վրայ: Բայց մեր սփիւռքը:

Մեր սփիւռքը կը տառապի այսօր Վէկ Ոճի պակասէն: Եթէ հատորներ կարելի էր լեցնել հասնելու համար այն եզրակացութեան թէ՝ Թարգմանչաց սերունդը գտած էր իր հանգիստը ինքզինքը իրագործելու միակ Ոճի մը ճամբայէն, նոյնը կարելի է ընել հասնելու համար այն եզրակացութեան որ մեր սերունդը ինքզինքը իրագործելու համար վնասուելի մէջ է Վէկ Ոճի մը երջանկաբեր ներկայութեան: Պէտք է վերստին զաննք մեր կորսնցուցածը, որպէսզի կրօնաւորը, արուեստագէտը, գրողը, գիտունը և հայ հաւաքականութիւնը ըլլայ Վէկ Դրութեան ենթակայ ամբողջութիւն մը: Մեր ներշնչման միակ աղբիւրը պէտք է ըլլայ Աւետարանը և Հայաստանայց եկեղեցին: Պէտք չէ որ մեզի բռնէ. «Միտքդ ի՞նչ է, հայ ժողովուրդ»:

«Միասնականութիւն» բացատրութիւնը և բացականչութիւնը կրնայ թերեւս հայ հոգիները յուզել այսօր: Բայց, բառին ստուգաբանական իմաստը ի՞նչ է: «Միասին ըլլալու» ի՞նչ: Կրնա՞նք միասին չըլլալ սակայն: Ըսել ուզուածը, ուրեմն, միուրիւնն է փոխանակ Միասնականութեան: Այն միութիւնը որուն քիչ անգամ կ'անդրադառնանք մեր կեանքին մէջ ինչպէս քիչ անգամ կ'անդրադառնանք այն միւս իմանալի և տրամախոհական իրականութեան որ է դրութիւն:

Բարեկամ սիրելի. ի՞նչ կը խորհիւ թէ պէտք է խորհինք մենք իրեւ հայ հաւաքականութիւն: Բան մը սակայն որ մի և նոյնը լսօսելով ու գործադրելով է որ կրնանք կրաշխաւորել «միութեան» և «զրութեան» իրագործումը:

Սփիւռքի մեր հայ ազգային և եկեղեցական իրականութեան մէջ շատ շատ են «միութիւն»ները:

«Բոլոր ճամբաները Հոռմ կը տանին» կ'ըսենք յաճախ միմիկարելով մենք զմեզ, բայց ի՞նչպէս բոլոր ճամբաները Հոռմ տանին երբ «Հոռմ»ը ինքը չկայ:

Մեր հոգեւոր, իմացական, բարոյական ու գեղագիտական Հոռմը պէտք է Թարգմանչաց սերունդի իրագործած «Անեղ Բան»ին Հոռմը ըլլայ: Այն կեդրոնը՝ որուն

պէտք է ուղղուն հայ ժողովուրդը միաւորող ամբողջութեան բոլոր զիծերը: Այն մայրաքաղաքը՝ ուր բոլորս ալ պէտք է վճռենք մեկնիլ: Պէտք է սեպհականացնենք զանձերու Գանձը: Այս շարժումով մենք գտած կ'ըլլանք մարդկային ամենէն կենսական ապրումը:

Մարդիկ ամէն բանէ առաջ և ամէն բանէ վեր կը խորհին երջանկութեան մասին: Ի՞նչպէս ընենք, ի՞նչ ընենք որպէսզի երջանիկ ըլլանք: Կը տառապինք երջանկութեան համար:

Աշխարհի քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ ոչ մէկ «մտածում» միւլըն և իմաստասիրական դրուիւն կրցած է յաւիտենական և ճշմարիտ երջանկութիւնը տալ մարդոց: Պիթակորասէն սկսեալ մինչև Պէրկասն, մինչև մեր օրերու մտքի առաջնորդները:

Էսպէս երջանկութիւն չկայ, անշուշտ, այլ երջանիկ եղողներ կան: Ինչպէս գեղեցկութիւն չկայ, այլ գեղեցիկ առարկաներ կան: Կամ քրիստոնէութիւն չկայ, այլ Քրիստոս և քրիստոնեաներ կան:

Արդ, երբ հայ արուեստագէտը, հայ կրօնաւորը, հայ քաղաքագէտը, հայ բարոյագէտը, գիտունը, ընտանիքը և անհատը ինքզինքը կը զգայ տիրապետուած Քրիստոսի Անձին մնայուն ներկայութեամբը իր ներաշխարհին մէջ, ինչպէս էր պարագան Ե. զարուն, անպայման կ'ունենայ մտքի և հոգիի վերին և վերջնական աստիճանի հանգիստ և զոհացում, և կը յայտարարէ թէ ինք երջանիկ է: Կեանքի մէջ ամէն ինչ որոշ իմաստ մը կ'առնէ, ծնունդէն մինչև մահ ու անդրանցնելով այս վերջին իրականութիւնն ալ կրնայ ըսել թէ կ'երթամ յանձնուիլ մահուան, Անմահութեան առաւօտը և յաւիտենականութիւնը ողջունելու համար: Ողջունելու յաւերժական Հոռմը Աստուծոյ Արքայութեան:

Մեր ազգային գիտակցութեան մէջ, մեր տառապանքներուն էն ահաւորը մեծուցն է Քրիստոսի Անձը նկատել իբրև գերագոյն իրագործելի նպատակ, իբրև ներշնչում միակ Ազգիւր:

Հաւատալ Աստուծոյ, հաւատալ Քրիստոսի էապէս կը նշանակէ ընդունիլ Անոր գոյութիւնը, բոլոր անհաւատները էապէս կը մերժեն Անոր գոյութիւնը: Յոյսը տակա-

ւին իրագործելին ակնկալութիւնն է: Անք ակնկալուածին և ընդունուածին իրարու հանդիպման, բաղխումի՝ իմացական և հոգեկան իրողութիւնն է: Այս հանդիպումն ծագողը զգացումը այնքան լի և ամբողջական բեկրանք մըն է որքան լի է և ամբողջական իրագործուած նպատակը:

Կը հաւատամ թէ կրնանք մենք ևս, հակառակ որ ժամանակով և միջոցով երկար հեռաւորութեան մը մէջ գտնուինք Թարգմանչաց սերունդէն, հաւատալ, յուսալ և սիրել զՔրիստոս: Սահակ, Մեսրոպ, Եղիշէ, Մովսէս Քերթազ, Դաւիթ Անյաղթ, Գրիգոր Նարեկացի, Ներսէս Շնորհալի հայ երջանիկ այդ սուրբ հոգիները հայ հաւաքական գիտակցութիւնը շողեցին՝ հայ կեանքը իր բոլոր երեսներով ըմբռնելու, արտայայտելու և ապրելու Մէկ Ոճի միութեան և գրութեան մէջ: Մէկ Ոճը որ գերազանցապէս Հայկական է և գերազանցապէս ալ Քրիստոնէական: Մենք պէտք է թողունք, միանգամ ընդ միշտ զմեզ ամբողջութեան և ծուլութեան դատապարտող, մեր միտքը և հոգին սնանկացնող, մեր ստեղծագործական աւիշը ցամքեցնող, մեր Հաւատքին, Յոյսին և Սիրոյն վտանգ սպառնացող յաճախ կրկնուած սա մտածումները «արդիական և գիտական դարու մէջ կ'ապրինք»: պէտք է ազգ և եկեղեցին բարեկարգենք, պատշաճեցնելով մեզի, մեր դարունը:

Ո՞ր արուեստագէտ նկարիչը, կամ երաժիշտը կամ քանդակագործը ինքզինքը պատշաճեցուցած է նիւթին: Ո՞ր արձանն է, կամ ձայնն է կամ խօսքը որ համարձակած ըլլայ զլուս բարձրացնել արուեստագէտին դէմ:

Մայքըլ Անճելի հանճարին հարուածներուն ներքեւ մարմարը պիտի մաշէր, հալէր, տառապէ՛ր որպէսզի Մովսէսի արձանը ըլլար:

Եթէ թոյլ արուել ինծի, ես ի բոլոր օրտէ կ'աղօթեմ որ հայ ամբողջութիւնը յանձնուի Քրիստոս — Արուեստագէտին որպէսզի Անոր Աստուածային Յաւերժ Շնորհին և Սիրոյն ներքեւ մենք երեսնաք, ներկայ մեր ազգային և եկեղեցական պատմութեան մէջ, որպէս Մեկ Ոճի իրագործում:

ԻՍԱՀԱԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ